

İKİ BELGE IŞIĞINDA ANADOLU SELÇUKLULARDA NOTERLİK İŞLEMLERİ

Notarial Operations in the Anatolian Seljuks with in two Document

*İbrahim ÜLKER**

Giriş

Medeniyetin tesis edilmesinde hukuk sisteminden sonra en önemli adım, yazının keşfedilmiş olmasıdır. İnsanoğlu yazıyı kullanarak bilgi, birikim ve deneyimlerinin yanı sıra; hukuk kurallarını da toplumda yaygınlaştırmış ve gelecek kuşaklara aktarılabilmiştir. Yine yazının kullanılması ile bireyler arasındaki hukuki ve ticari ilişkiler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Böylece yazı, insanların aralarında yapmış oldukları sözleşmelerden doğan ihtilafları önlemeye yardımcı olmuş, ihtilaf çıkması durumunda haklı olan tarafın tespitinde önemli rol oynamıştır.

İslam Hukukunun ilk ve en önemli kaynağı Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayeti Bakara Suresi'nin 282. ayetidir. Müdayene ayeti olarak isimlendirilir ve borçlanmada yazışma ilkelerini düzenler. Bu ayetin hicretin 10. yılında Medine'de indirildiği rivayet edilmektedir.¹ Ayette “*Ey iman edenler, muayyen bir vade ile borçlandığınız zaman, onu yazın. Aranızda bir kâtip de doğrulukla yazsın. Yazan, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın...*”² buyurulmaktadır. Ticari hayatın gereklerinin yanı sıra, bu ayetin de etkisi ile İslam âlimleri yazılı delilin İslam

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

¹ KARAMAN, Hayrettin-ÇAĞRICI, Mustafa-DÖNMEZ, İbrahim Kafi-GÜMÜŞ, Sa-dettin, **Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, C.1, s.446.

² **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali**, Haz: Ali ÖZBEK-Hayrettin KARA-MAN, Hâdimü'l harameyniş-şerifeyn Kral Fehd Mushaf-ı şerif Basım Kurumu, Medine, 1992, s.47.

yargılama hukukunun ispat vasıtalarından biri olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak hangi tür yazılı belgelerin nasıl ispat vasıtası olarak kullanılacağı konusunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Hatta bu konuda görüş ayrılıklarına, bir mezhebin içinde de rastlamak mümkündür.³

Bazı İslam müçtehitleri tarafından hâkimlerin kayıtları diğer yazılı belgelerden üstün tutulmuştur. Kadı, dosyaları arasında kendi hüküm ve mührü bulunan bir kayıt bulsa, fakat olayı hatırlamasa Ebu Hanife'ye göre bu belgeye dayanarak hüküm veremez. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre hüküm verebilir. İmam Muhammed kadının belge bulması ile sıradan bir kişinin belge bulması olaylarını birbirinden ayırarak şöyle demektedir: "Kadının dosyası meselesinde olayın aslı bilinmekte iken sonradan unutulmuştur. Burada mühür bulunduğundan yazıda bir değiştirmenin olmadığı konusunda güvence vardır."⁴ Kadının yazısı kendisi hatırlamasa bile değiştirilme ve tahrif edilme ihtimali çok düşük olduğu için kesin delil olarak kabul edilmiştir.

1. Selçuklu Hukuk Sistemi

Selçuklular, Gazneliler aracılığıyla Abbasi-Sâsâni devlet geleneklerini, Gazneliler ve Karahanlılar aracılığıyla da Akhun, Göktürk, Uygur devlet geleneklerini ve kendi özlerinden gelen Oğuz boy geleneklerini alarak, Selçuklu devlet sistemi denilen karma bir yapı ortaya çıkarmışlardır.⁵ Selçuklu hukuk sistemi ile çağdaşı olan İslam devletlerinin hukuk sistemi arasında büyük bir etkileşim ve benzerlik bulunmaktadır. Bu nedenle Selçuklu hukukunun bütün esas ve kurumlarıyla kendine özgü bir hukuk sistemi olduğu iddia edilemez.⁶ Selçuklular, o devirde hüküm

³ Zuhayli Muhammed, **Tanzimü'l-Kada fi'l-Fikhi'l-İslâmi**, Dâru'l-Fikr (Dâru'l-Fikri'l-Muâsir/Beyrut), 2002/1423, s.389.

⁴ Serahsi, **el-Mebcut**, Çev: Mustafa Cevat AKŞİT Gümüşev Yay, İstanbul, 2008, C:18, s.260

⁵ KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul, Ötüken Yay. 1983, s.25.

⁶ CİN, Halil-AGGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi Kamu Hukuku**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay, Konya, 1989, C.1, s.106.

süren Türk-İslam devletleri tarafından kullanılan pek çok müesseseyi ve hukuki yapıyı kendi bünyelerine almışlar, almış oldukları kurum ve kural-ları kendilerine adapte edebilmek için şer'î sınırlar içerisinde gerekli olan değişiklikleri ve ilaveleri yapmışlardır.⁷

Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey bağımsızlığını ilan ettikten yirmi gün sonra Nişâbur'u savaşız olarak ele geçirmiş ve şehrin ileri gelenlerini huzuruna kabul etmiş şehrin kadısı Said ile görüşmüş görevine devam etmesini istemiştir. Tarihi kaynaklar yeni kurulan Selçukluların kendi hakimiyetlerine giren bölgelerdeki kadıların bir süre daha görev yapmalarına müsaade ettiklerini aktarmaktadırlar.⁸ Ancak kuruluştan kısa bir süre sonra (1056) Ebu Abdullah Muhammed ed-Damgâni'nin kâdi'l-kudatlık makamına atanması, kısa sürede adli teşkilatın oluşturulduğunu da göstermektedir.⁹ Alparslan ve Melikşah'ın vezirliğini yapan Nizâmü'l-mülk tarafından çeşitli şehirlerde Nizamiye Medreseleri açılarak hadis, fıkıh, Kur'an gibi İslami ilimler okutuldu. İyi derecede fıkıh bilen öğrenciler yetiştirildi.¹⁰

Selçuklularında diğer İslam devletlerinde olduğu gibi yönetim birimlerinde görev yapmak üzere kadılar tayin edilmiştir. Kadılar medrese eğitimi alanlar arasından seçilmiştir.¹¹ Kadılar, sultan tarafından bizzat veya yetki verdiği Kâdi'l-kudât, vezir ve eyalet valileri tarafından atanabiliyordu.¹² Nizâmü'l-mülk kadıların âlim, zahit, adil, Allah'tan korkan, din işlerinde müşfik, kin gütmeyen, zulme karşı olan ve namuslu kişiler

⁷ CİN, Halil-AKYILMAZ, Gül, **Türk Hukuk Tarihi**, Saydam Yay, Konya, 2011, s.112; Köprülü, s.26-27.

⁸ KAFESOĞLU, İbrahim, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürü Araştırma Ens. Ankara, 1976, s.807.

⁹ ALTAN, Ahmet Atilla, **Selçukluların Adliye Teşkilâtı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.42

¹⁰ ÖZAYDIN, Abdülkerim, **Nizamiye Medreseleri**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2007, Ankara C.33,s 189.

¹¹ KÖYMEN, Mehmet Altay, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul, 1976, s.379; ALTAN, s.65.

¹² ALTAN, s.72.

arasından seçilmesini isteyerek bu vasıfları taşımayan kişilerin görevlerinden azledilmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹³

Selçuklu hükümdarları cari olan şer'i hukukun yanı sıra emirnameler yayınlarak örfi kurallar da koymuşlardır.¹⁴ Türk-İslam medeniyetlerinde yer alan örfi hukuk uygulamaları, İslam Hukukunu temel alan ve İslam Hukukunun ülümre tanımış olduğu yasama yetkisi kullanılmasıyla oluşmaktaydı.¹⁵ Selçukluların, kendilerinden önce gelen Türk-İslam devletlerinden etkilenilerek oluşturdukları bu hukuk medeniyeti, kendisinden sonra gelen devletlerin ve beyliklerin hukuk sistemlerini etkilemiş, onlar için bir rol model olmuştur.¹⁶

Selçuklulara örfi kanunların hazırlanmasında Dîvan-ı Alâ ve devrin sultanı etkili olmuşlardır. Örfi hukuk yasaları genellikle İslam Hukukunun detaylı düzenleme içermediği kamu alanına yöneliktir.¹⁷ Ancak örfi hukuk uygulamaları dini hukuk bilginlerinin denetimine tabi olmuştur. Örneğin örfi davalara bakan emîr-i dâd hükmü verirken yanında şer'i hukuk hakkında bilgi sahibi olan alimler veya kadılar bulunmakta, gerekli gördüğü durumlarda bunlara danışmaktadır.¹⁸ Örfi mahkemelerde kadılar da görev yapıyordu.¹⁹ Bütün bunlardan yola çıkarak Selçuklularda örfi hukukun şeri hukukun iç içe olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde yargı alanında kurumlar tesis edilirken Türk-İslam devletlerinden, özellikle Büyük Selçuklu Devleti'nden alınan miras büyük ölçüde korunmuştur.²⁰ Akıllı, âlim kişiler kadılık

¹³ Nizâmü'l-mülk **Siyâsetnâme**, Haz.: Mehmet Altay KÖYMEN, Türk Tarih Kurumu Yay. 1999, Ankara s.29.

¹⁴ KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları**, Belleten 27. Sayı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, Temmuz, 1943, s.407.

¹⁵ AVCI, Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, Mimoza Yay., Konya, 2015, s.85.

¹⁶ EKİNCİ, Ekrem Buğra, **İslam Hukuku Tarihi**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2015, s.104.

¹⁷ ALTAN, s.18

¹⁸ KÖYMEN, s.134

¹⁹ İbn Bibi, Hüseyin b. Muhammed b. Ali Ca'ferî Rugadî, **el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçukname)**, Çeviren: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yay., C.2, Ankara, 2014, s.123.

²⁰ CİN- AKYILMAZ, s.116.

makamına getirilmiştir. Genellikle Konya kadısı devletin ilmiye reisi olarak Kâdî'l-kudât, unvanını taşımıştır.²¹ O devri anlatan Kerimüddin Mahmud-i Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbar isimli eserinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde görev yapmış başka kadıların faziletlerinden bahsetmektedir.²²

Selçuklularda göreve getirilen kadıya, göreve atandığını belgelemek ve yapması gereken vazifeleri belirtmek için “kadılık menşuru” denilen bir yazılı belge verilmektedir. Menşurlarda kadının meziyeti, faziletleri ve devlete olan hizmetleri sayıldıktan sonra, yapacağı görevler sayılmıştır.

“...bütün memleketin şer'i işlerine nezaret edilmesi ve dindar, tamahkâr olmayan naipler tayin etmesi, dâvaların hallinde, münazaa ve husumetlerin kaldırılmasında zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmemesi, nikâhların akdi, mirasların taksimi, **vesika, sicil ve sâkların tahririnde**, vasiyetlerin takdimi, yetim ve kayıp mallarının muhafazasında din ve emanet şartlarını yerine getirmesi, şahitlerin doğruluğu ve tezkiyesine dikkat etmesi, vakıf, cami, medrese, hankâh, zaviye, türbe ve yol gibi hayır işlerine nezaret etmesi, istihkak sahiplerinin murakabe ve terfiinde gayret gösterip yiyicilerin el uzatmasına mani olması...”²³

emredilmektedir.

Bu belgede görüldüğü üzere kadının birinci görevi davaları şer'i hukuka göre çözmektir. Ancak bunun dışında da görevleri bulunmaktadır. Gerçekten de Anadolu Selçuklu Devleti'nde kadılar bu iki görevinin yanı sıra başkaca birçok görev de ifa etmişlerdir.²⁴ Belgeden anlaşıldığı üze-

²¹ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Yay, 1988, Ankara, s.122;

²² Kerimüddin Mahmud-i Aksarâyî **Müsâmeretül Ahbar**, Çev Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s.69.

²³ TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 2014, s.40.

²⁴ Bir çalışmada Selçuklu kadılarının görevleri şu şekilde sayılmıştır: Davalara bakma, vakıflara nezaret etme, elçilik görevi, halife ve sultanları karşılama merasimine katılma, bey'at merasimine katılma, halifenin hal edilmesinde rol oynaması, fetva vermesi, vasilik etmesi, tereke ve hayrat işleri ile ilgilenmesi, antlaşma metinleri ve akitleri tasdik etme-

re vesika sicil ve sak yazımı da kadının görevleri arasındadır. Bu kadılık menşurundan, kadınların o günkü noterlik görevlerini de üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bu vazifeyi kadınlar bizzat yapabilecekleri gibi, atayacakları bir kâtime de yaptırabiliyorlardı.

Devrin adli teşkilatı ve görevlileri hakkında bize kıymetli bilgiler ulaştıran bir başka vesika da mahkeme kâtipliğine tayin olunan Şemseddin isimli kişinin tayin beratına ilişkindir. Mahkeme kâtipliğine tayin olunan bu kişinin görevleri belgede şu şekilde sayılmıştır: "... mahkemede satış ve borç kabale ve hüccetleri, muamele, nikah vesair vesikaları her vilayet ve şehir için ayrı bab ve kısımlara ayırarak defterlere yazıp tarihlemesi, vakıf, mülk, borç ve satış muamelelerini ve nikah akitlerini tanzim etmesi..."²⁵ Bu belge ile Anadolu Selçuklu Devleti'nde mahkemelerde sicil defterlerinin tutulduğunu birinci kaynaktan öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca bu defterlere davaların dışında, taraflar arasındaki hukuki işlemlerin ve irade beyanlarının da kaydedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

2. Kadı Sicilleri

İslam tarihinde mahkeme kayıtlarının ilk asırdan itibaren yazıya geçirilmiştir. Ancak mahkeme kararlarının birer suretinin sicillere geçirilmesi ve düzenli bir şekilde muhafaza edilmesi, yani sicil geleneği hangi dönemde başladığı net olarak bilinmemektedir.²⁶ Araştırmacıların çoğunluğu dokuzuncu yüzyılda yazılan kitaplarda "kadı divanlarından bahsedildiğini bunların şer'iyye sicili ile eşdeğer olduğunu, Kudüs'te Memlukler dönemine ait bazı kayıtların varlığını delil göstererek her ne kadar günümüze ulaşmasa da, Osmanlı öncesinde de bu defterlerin bulunduğunu ifade etmişlerdir.²⁷

si, evlenme ve boşanma işlemleri ile ilgilenmesi, hatiplik, kabileler arasındaki olaylara müdahale etmesi, Eğitim ve öğretim işinde görev alması, şehirlerin savunmasında görev alması, başkaca idari görevlerde bulunması. ALTAN, s.79

²⁵ Nahcevani, H. **Düstür ul-kâtib**, Köprülü Kütüphanesi, Akt: TURAN, s.42.

²⁶ UĞUR, Yunus, **Şer'iyye Sicilleri**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt:39, s.9.

²⁷ AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Şer'iyye Sicilleri**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, C.1, s.62.

Tarihi belgelerden Anadolu Selçuklu Devletinde, kadıların gözetiminde devletin görevlendirdiği kâtipler tarafından çeşitli siciller tutulduğu ve bu sicillerin her vilayet ve şehir için ayrı ayrı tutulduğu ve kayıtların tarihlendiği anlaşılmaktadır.²⁸ Günümüze ulaşan kadılık menşurları, vakfiye, temlikname ve senetlerden anlaşılacağı üzere sadece uyuşmazlıklar bu sicillere kaydedilmemiş, o dönemde taraflar arasındaki anlaşmalar ve tek taraflı irade beyanı ile kurulan hukuki işlemler de bu sicillere kaydedilmiştir. Bu kayıtlar kadı veya kadının belirlediği bir kâtip tarafından belirli kurallar dahilinde sicillere geçilmekteydi. Tarafların talebi ile ileride herhangi bir ihtilaf çıkması durumunda delil olarak kullanılmak üzere bu kayıtların suretleri ilgililere verilmektedir.

Kadılar tarafından düzenlenen belgeler çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilir. Bu tasniflerden birisi de hüccetler, ilamlar, ma'rûzlar mürâseleler ve kadı tarafından yazılan diğer kayıtlar şeklinde yapılanıdır.²⁹

Hukuk tarihimizde hüccetin iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi davayı ispata yarayan şahitlik, ikrar ve yemin gibi delillere verilen isimdir.³⁰ İkinci anlamı ise Kadı hükmünü (kararını) ifade etmeyen taraflardan birinin ikrarı ve diğerinin bu ikrar doğrultusundaki beyanını içeren belgelerdir. Kadıların düzenlemiş oldukları bu belgelerde taraflar arasında bir anlaşma ya da bir irade açıklaması bulunma, bu beyanlar kadı gözetiminde kayda geçirilmektedir. Bu belgelerde ayrıca belgeyi düzenleyen kadının ismi bulunur. Günümüze ulaşan şer'iyeye sicillerindeki kayıtların çoğunluğunu hüccetler oluşturmaktadır.³¹ Sözleşmeler ve beyanlar kayıt altına alındığı ve bir hukuki işlemi belgelediği için hüccetlerin bu günkü noterlik işlemlerinin tarihteki karşılığı olduğu söylenebilir.

Hüccetlerin taraflar üzerinde hem hukuki hem de manevi etkisi vardı. Çoğu zaman hakkında hüccet düzenlenmiş olan konuda taraflar arasında bir hukuki ihtilaf yaşanmıyordu. Usulüne uygun olarak düzenlen-

²⁸ TURAN, Vesikalar, s.43.

²⁹ AKGÜNDÜZ, s.20.

³⁰ "Beyyine, hüccet-i kaviyye demektir." (Mecelle md.1676) Ali Haydar Efendi, **Şerhu Mecelleti'l-Ahkam** Gül Neşriyat, C.4, s.236.

³¹ AKGÜNDÜZ, s.21.

miş hüccetler yargılamada kesin delil olarak kabul edilmekte idi. Kadının hüccet düzenlemiş olduğu bir konuda ileride ihtilaf çıkması durumunda, hüccet lehine düzenlenmiş olan kişi, diğerlerine karşı elindeki hücceti kesin delil niteliğine sahip bir belge olarak mahkemeye sunabilirdi.³² Örneğin bir gayrimenkulün alım satımına ilişkin olarak düzenlenen bir hüccet, o malın alıcısı aleyhine açılacak olan davalarda kesin delil olarak kullanılabilir.³³

3. Anadolu Selçuklularından Kalma İki Hüccet

Konya Müze müdürü Mehmet Zeki Oral'ın önderliğinde 1944 yılında "Konya ve Mülhakâtı Eski Eserleri Sevenler Derneği" kurulmuştur. Mehmet Zeki Bey Kastamonu Muallim Mektebi mezunu olmasına rağmen, tarih merakı ve araştırmacı kişiliği ile bilinmektedir. 1941 yılında Konya Müze Müdürlüğü görevine getirilmiş olup 1954 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşiv şefliğine atanıncaya kadar bu görevde kalmıştır. Görev süresi boyunca birçok tarihi değeri gün yüzüne çıkarmıştır. Beyşehir gölü üzerinde bir adacıkta bulunan Kubâdâbâd Sarayı'nın kalıntılarını ilk o bulmuştur. Araştırma ve incelemelerinde elde etmiş olduğu bilgileri çeşitli makalelerle bilim dünyası duyurmaya çalışmıştır.³⁴

³² AKGÜNDÜZ, s.21.

³³ Fetava-yı Hindiy'e'de ev örneği üzerinden gayrimenkul alım- satımına ilişkin özel bir usul önermektedir. Buna göre bir ev satın alan kimse satıcıdan bu satış hususunda bir senet ister, satıcı bu senedi yazmaktan kaçınırsa buna zorlanamaz. Müşteri bu senedi kendi masraf ederek yazdırabilir Ve satıcıdan şahit göstermesini ister de satıcı bunu reddederse bu konuda ona emir verilebilir. Çünkü müşteri alım satımı ispat için şahide muhtaçtır. Fakat müşteri iki şahit getirir ve onlar bu alış-verişe şahit olurlarsa, bu durumda satıcının şahit aramasına ihtiyaç kalmadığı gibi şahit getirmesi teklif dahi edilemez. Satıcı, bundan da kaçınırsa; müşteri bu durumu hâkime bildirir. Satıcı, hâkimin huzurunda evi sattığını ikrar ederse; bir senet yazılır. Satıcı eski senedi vermesi için zorlanmaz. Ancak, onun bozulabilmesi için satıcıya, o senedi getirmesi söylenir. Aksi takdirde, bu eski senet satıcının elinde bir hüccet (delil, belge) olur. **Fetava-yı Hindiy'e (Fetava-yı Alemgiriyye)**, Çev: Mustafa Efe, Akçağ Yayınları: Ankara, 1985, Cild:5, s.150.

³⁴ KUNT, Halil İbrahim, **ORAL Mehmet Zeki** Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.33, s.355.

1949 yılında Konya merkezli olmak üzere Mehmet Zeki ORAL ve arkadaşları tarafından Konya ve Mülhakâtı Eski Eserleri Sevenler Derneği adına “Anıt” isimli bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. 1964 yılına kadar aralıklarla otuz bir sayı çıkarılan dergi, çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Dergide çoğunlukla ilk defa yayımlanan konu ve makalelere yer verilmiş, muhtelif arkeolojik eserler, ibadethaneler, türbeler, çeşmeler ve yazma eserler tanıtılmıştır. Ayrıca çeşitli şer’iyye sicilleri, vakfiye vesikalari, seyahatname çevirilerini konu edinen makaleler yayımlanmıştır.³⁵

Anıt dergisinin 1950 Nisan ayında çıkan 16. sayısından itibaren dört sayı devam edecek olan ve Mehmet Zeki ORAL tarafından hazırlanan “Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet” başlığı ile bir dizi makale yayımlamıştır. İlk makalesinde bu belgelerin nasıl elde edildiğini aktarmıştır. Buna göre; Konya’da eski eserler ile ilgilenen Mustafa ÇON isimli bir kişi, ele geçirdiği iki belgenin fotoğraflarını, incelenmesi için Konya Müze Müdürlüğüne göndermiş, müze müdürlüğü tarafından yapılan incelemede, belgelerin Selçuklular zamanında şer’iyye mahkemelerinde düzenlenmiş ve o güne kadar emsaline hiç rastlanmamış iki senet olduğu anlaşılmıştır.³⁶

Birinci senet hicri 697 senesi Rebiülevvel ayının 23 günü (7 Şubat 1298) tarihini, ikinci senet ise hicri 700 senesi Zilkâde ayının ortası (22 Temmuz 1301) tarihini taşımaktadır. İki belge, isimleri farklı iki kadı tarafından düzenlenmişlerdir. Devir Anadolu Selçuklu Devleti’nin son dönemleridir. Bu dönemde hukuken Anadolu’nun yönetimi Selçukluların elinde görünse de fiilen İlhanilerin hâkimiyetinde idi. Ancak Selçuklu devlet teşkilatının bu dönemde varlığını devam ettirdiği ve kadıların Selçukluya bağlı olduğu hakikattir.³⁷ O dönemde devlet kayıtlarında ço-

³⁵ ULUTÜRK, Muammer, **Konya Kültür ve Tarihi Açısından “Anıt” Dergisi**, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Winter 2013, s. 303-318, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/800868631_17Ulut%C3%BCrk%20Muammer-trh_303-318.pdf E.T. 04.05.2016

³⁶ ORAL M. Zeki, **Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet**, Anıt Dergisi, Konya, Nisan, 1950, sayı: 16, s.3.

³⁷ TURAN Osman, **Selçuklu Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika**, Belleten, C.XVI, S.62, T.T.K. Basımevi, Ankara 1952, s.253.

ğunlukla Farsça kullanılmasına rağmen mahkeme kayıtları Arapça olarak tutulmakta idi. Bu iki senette Arapça olarak yazılmıştır. Senetlerin baş tarafında senedi düzenleyen kadının adı, hangi memleketin kadısı olduğu ve hükmün ne surette verildiğini açıklayan ve belgenin kuvvetini artıran tevki' denilen bir bölüm bulunmaktadır. Daha sonra senedin metni yer almakta olup tarafların ne şekilde anlaşmış oldukları anlatılmaktadır. Metnin sonunda belgenin düzenlendiği tarih zikredilmiş ve altına şahitlerin ve kâtabin isimleri yazılmıştır. Taraflar vekiller ve şahitler olmak üzere birinci belgede yirmi dört isim, ikinci belgede ise yirmi sekiz isim zikredilmiştir.³⁸

A. Birinci Belgenin³⁹ M. Zeki Oral Tarafından Yapılmış Tercümesi:

"Bu vesikanın içindekiler hikaye edildiği şekilde doğru olarak yanımda cereyan etti. Emniyetli kişilerin şahadetleri üzerine cümle hükümleri yazdım. Ben bu tarihte Amasya kadısı olan Tebrizli Abdurrahman oğlu Abdullahım.

Beylerin sevgilisi tali'li ve çok şerefli efendisi olan alaylı (Genç oğlu Civan oğlu?) Mehmet oğlu Şucauddin Süleyman Bey; beylerin ve büyüklerin ulusu ve efendisi olan Seyfeddin Durunday oğlu -yücelikleri devamlı olsun- Nasıruddin Mehmet beye hükümdarın memleket içinde geçen gümüş dirhemlerinden bin beşyüz dirhem-ki üçte biri beşyüz dirhemdir- verilmesi gerekli borcu olduğunu doğru ve dini esaslara uygun olarak söyledi.

O bin beşyüz dirhem borç, aşağıda boyutları ve durumları tamamen yazılı akarlar rehin edilerek senet tarihinden tam bir sene sonraya bırakıldı.

Adı geçen Nasıruddin Mehmed'in; Hacı İzzeddin Ali oğlu Necmeddin Kutlu Bey kızı İffetli, şerefli, itibarı yüksek, efendi olan Saliha adlı kadının vekili olduğu; Musa oğlu İbrahim ve Rüstem oğlu Mehmet oğlu Şeyh Ali Bey'in şahitlikleri ile anlaşıldı.

³⁸ ORAL, s.4.

³⁹ Belgenin orijinal görüntüsü için Bkz: Ek-1

Dörtte birinin yarısı rehin ve helal edilen Akar'ın hepsi Amasya'ya bağlı Efkeri? köyündeki üç dönümdür. Bu bölümden birisi eskiden Ali ahi dönümü diye bilinen ve bugün Osman ve İdris'in ortaklık ziraat yaptığı yerdir. İkincisi Devletşah dönümü diye anılan yerdir. Bugün Çoban ve babası Çiçeğin ortaklığındadır; üçüncüsü kilise yer denilen dönüm olup küçük lakabıyla söylenen Hoca Ali ve Saraç Danişmend in ortakçı olarak ektiği yerdir.

İşte bu tarlalar bütün sınırlar ve haklarıyla doğru ve dini esaslara uygun olarak vekaleti dolayısıyla rehin alınmıştır.

Bu dönemlerin dörtte birinin yarısı ve gelirleri bir sene içinde ve müddet geçtiği halde tarlalar elinde rehin kaldığı müddetçe vekalet hükmü ile rehin alana mubah ve helal kılınmıştır.

Bu muamele dine uygun ve makbuldür. Şu şehadet ve hüküm 697 senesi Rebiulevvel ayının 23 günü oldu.⁴⁰

“Bunu Yazan naip Ahlat'lı Muhammed bin Musa muhtevasına şahitlik eder.

Yanımda şahitlik etti. Bunu izni ile yapan Hacı Hafız Murad bin Muhammed bin Toğansah içindekine şahitlik eder.

Yanımda şahitlik etti. Karahisarlı İbrahim bin... Buna sabit olarak şahitlik etti.

Mahmud bin Abdulaziz bin el-Hüseyn muhtevasına şahitlik eder.

Yanımda şahitlik etti. Muhammed bin Sevinç bin Ahmet sübutuna şahit oldu.

Zekeriya bin Muhammed sübutuna şahitlik etti.

İshak bin Kutlu-aslan bin Mahmud içindekinin sübutuna şahidlik eder.

⁴⁰ ORAL, M. Zeki, **Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet**, Anıt Dergisi, Mayıs, 1950, sayı: 17, s. 1.

Mevlevî Ali bin Ahmed bu yazının muhtevasına şahidlik etti.

Tuğrul bin Abdullah içindekine şahitlik etti.”⁴¹

B. İkinci Belgenin⁴² M. Zeki Oral Tarafından Yapılmış Tercümesi:

“Anlatılan satış yanımda yapıldı. Satışın gerektirdiği esaslar sağlamca yazıldı. Ben ulu tanrıdan bağışlanma isteyen Turhal turgal? –Allah o ili korusun- şer’iye meclisinin kadısı Mehmet oğlu Mahmudum. Tanrıyı överek elçisine dua ve selâm ederek o tarihte yazdım.

Şeyhlerin, Tanrı ilimlerini bilenlerin sultanı; doğrulukları bulmuş olanların kuvvetlisi, din ve milletin ışığı, Müslümanların uğurlusu olan ve padişahlara öğüt veren Mehmet oğlu Alpaslan şu anılanları satın aldı.

Saygı değer büyüklerden olan Amasyalı Arabşah oğlu Ali oğlu Bedrüddin Ebubekir de kendisine verilen vekillik belgesi hükmüne göre; İz-üd-din Ali (?) oğlu Kutlu beyin kızı şerefli, yetkili efendi olan Saliha hatun vekili olduğu; Abdullah oğlu Hüsameddin Alunbaş ve büyük beylerden bulunan Ömer beyin azatlı kölesi Abdullah oğlu Kutluca Kasab Ziyare’li Hüseyin oğlu Ivaz oğlu Nur üd-din Murad ve Simreli Ekmekçi Mehmet oğlu Receb oğlu Hüsameddin Hüseyin tanıklıklarıyla anlaşıldıktan sonra bu alışverişin yapıldığı zaman eli ve buyruğu altında hakkı ve vekilliği dolayısıyla malı olan; Amasya’ya bağlı Orta köy adıyla söylenen ve tamamı dört hisse olan köyün üç hissesinin hepsini sattı.

İyi bilindiği için hudutlarını yazmakta fayda görülmeyen bu köy bütün sınırları, hakları, gelenekleri, ekleri ve bölükleri ile ekilen ve ekilmeyen tarlaları, düz dağları, tepeleri, kuyuları,

⁴¹ Mehmet Zeki Oral tarafından belgenin şahitlerinin zikredildiği bölümün çevirisi yapılmamış olup; bu bölümün çevirisi daha sonra Osman TURAN tarafından yapılmıştır. TURAN, Osman, **Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika**, Belleten, Cilt: XVI - Sayı: 62 - Yıl: 1952 Nisan, s.260.

⁴² Belgenin orijinal görüntüsü için Bkz: Ek-2

ırmakları, meyveli ve meyvesiz ağaçlarıyla; evleri, odaları ve yöreleri ile içinde ve dışındaki haklarının hepsi ile satıldı.

Satış bedeli Anadolu memleketlerinden Havzada geçen itibari paralardan üç bin gümüş dirhemdir. Paranın yarısı beyan edilmiş olmak ve yukarıda yazılan durumda bulunmak üzere bin beşyüz dirhemdir.

Satış doğrudur. Din esaslarına uygundur. Senetli, kuvvetli, şamil ve kesindir. İstek ve kabul ile olmuştur. Bir defa teslim alınmış verilmiş iki taraf da razı olmuştur. Satılan şey alanda kararlaştırılmıştır. İstedığı gibi benimseyebilir. Bu hüküm ve şahitler 700 senesi Zilkade ayının ortasında oldu. Övülmek bir Allah'ın dua elçisine yaraşır.”⁴³

Bu senetlerden birincisi daha sonra Osman TURAN tarafından “*Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika*” isimli makaleye⁴⁴ konu olmuş ve makalenin sonunda belgenin tam metni ve çevirisi verilmiştir. Bu makalede araştırmacı, belgede gösterilen işlemin bir çeşit faizle borçlanma olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddialara karşılık olarak Coşkun ÜÇÖK tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde “*Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika*” Hakkında, isimli bir makale ile cevap vermiştir.⁴⁵ Osman TURAN bu sefer bir başka makale ile cevaba cevap vermiştir.⁴⁶ Daha sonra Coşkun ÜÇÖK tarafından “*Bir Tenkide Verilen Zoraki Cevap Hakkında*” isimli makale ile bu makalede belirtilen hususlara cevap verilmiştir.⁴⁷ Bilimsel

⁴³ ORAL, M. Zeki, **Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet**, Anıt Dergisi, Haziran, 1950, sayı:18, s.1. Bu senedin orijinal metninde senedin altında şahit isimleri bulunmasına rağmen yazar tarafından bu isimler çevrilmemiştir.

⁴⁴ TURAN, Osman, **Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika**, Belleten, Cilt: XVI - Sayı: 62 - Yıl: 1952 Nisan, s.251.

⁴⁵ ÜÇÖK, Coşkun, “**Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika**” Hakkında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1953, C.2, S.1, s.41.

⁴⁶ TURAN, Osman, **Selçuklularda Faizle Para İkrası Münasebetiyle Zoraki bir Tenkit**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1955, C.4, S.1, s.23.

⁴⁷ ÜÇÖK, Coşkun, **Bir Tenkide Verilen Zoraki bir Cevap Hakkında**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1953, C.4, S.3, s. 84.

alandayürütölen bu tartışma günümüz genç araştırmacıları için ilgi çekici ve eğitici olmasının yanı sıra, belgenin meşhur olmasını da sağlamıştır.

İkinci belgeye gelince bu belgenin bu güne kadar Anıt Dergisi dışında başka bir yerde yayımlandığı tarafımızca tespit edilememiştir. İki belgenin birçok yönden ortak özelliğı bulunmaktadır. Bunlardan biri de tarafların nizasız olarak, kendi rızalarıyla kadı önüne gelmeleri ve kendi aralarında daha önce kararlaştırdıkları konuların yazıya geçirilerek tescil edilmesini sağlamalarıdır. Bu sözleşmeler kadı siciline kaydedilmiş ve taraflara bu gün elimize ulaşan nüshaları verilmiştir. Düzenlenen belge hüccet olarak tanımlanan belgenin tüm özelliklerini taşımaktadır.

İncelediğimiz iki belgede taraflar aralarında anlaşarak kararlaştırdıkları hususları, kadıya aktararak kayıt altına alınmasını sağlamışlardır. Bu işlem yapılırken kadı tarafından, tarafların kimlikleri tespit edilmiş, vekil sıfatıyla temsil edilenlerin vekilliklerinin hukuken geçerli olup olmadığı şahit ifadeleri ile tespit edilmiş, tarafların yapmak istedikleri işlem ve üzerinde anlaştıkları sözleşme şartları, sözleşmeye konu olan malların vasıfları uyuşmazlığa mahal bırakmayacak şekilde tespit edilmiştir. Belgenin geçerliliğini kuvvetlendirmek için şahitle ispatta şer'i olarak belirlenen iki şahidin çok üstünde şahitte olayın ve işlemin şahidi olarak belgenin sonuna eklenmiştir.

Bu belgeler Anadolu Selçuklu dönemine ait birinci elden kaynaklardır. O devrin hukuki yapısına ilişkin direkt bilgiler içermektedir. Bu belgelerden, o dönemin hukuki yapısına ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

- 1- Kadılar sadece uyuşmazlıkların çözümü işine bakmıyor, taraflar arasında kararlaştırılan sözleşmelerin şer'i hukuka uygun olarak kayıtlara geçirilmesi, tarafların rızalarına uygun hukuken geçerli belgelerin oluşturulması işlemini de yapıyorlardı.
- 2- Mahkemelerde siciller tutuluyor, taraflara bu sicilin örnekleri veriliyordu.
- 3- Bu sözleşmeler şahitler huzurunda yapılıyordu ve şahit isimleri sicile kaydediliyordu.

- 4- Mahkeme huzurunda vekâletle işlem yapılabilirdi. Vekâleti ispat için belge ibraz edilebilirdi.
- 5- Vekaletin ispatı için yine mahkeme huzurunda tanık dinlenirdi.
- 6- Kadınlar mal sahibi olabiliyorlar ve mallarını tasarruf edebiliyorlardı.
- 7- Kadınlar vekalet vererek de işlem yapabiliyorlardı.
- 8- Anadolu Selçuklularında bazı araziler mülk arazi olup devletten izin alınmadan alınıp satılabiliyordu.
- 9- Bir gayrimenkul üzerinde paylı mülkiyet kurulabiliyor ve bu paylar tek başına satış işlemine konu edilebilirdi.
- 10- Kadılar o dönemde hüccet ve benzeri kayıtları kâtiplere yazdırıyorlardı. İki belgede de belgenin sonunda belgeyi kaleme alan kişinin de adı zikredilmektedir.
- 11- Osmanlı dönemi hüccetlerinden farklı olarak, kadı tarafların beyanlar dinleniyor ve belgeler kadı ağzından yazıya geçirtilirdi. Osmanlıda ise hüccetler beyanda bulunan kişinin ağzından yazılırdı.

Sonuç

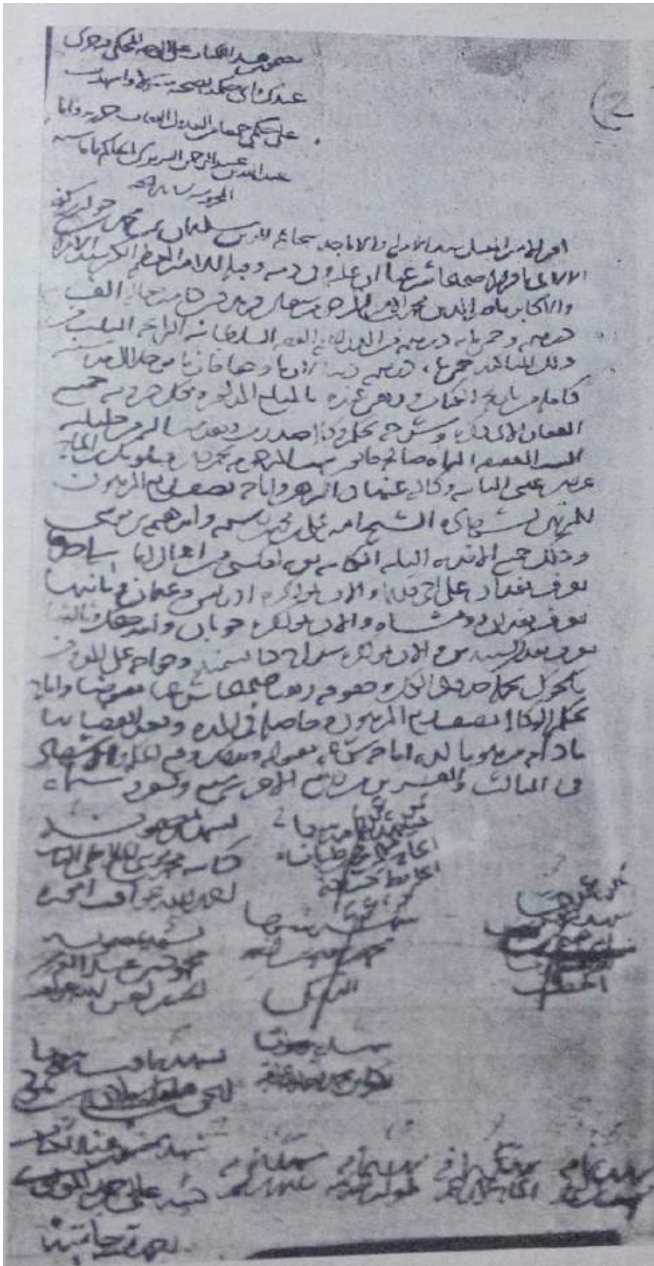
İslam hukukunda yazıya önem verilmiş, bizzat Kur'an-ı Kerim'de kişiler arasındaki bazı işlemlerin yazıya geçirilmesi emredilmiştir. İslam alimleri yazının taklit edilebileceği, yazının yazıya benzeyebileceği gibi gerekçelerle yazılı belgeyi ancak bazı şartlarda delil olarak kabul etmişlerdir. Bu şartların birincisi yazılı belgenin sıhhatinin en az iki şahit tarafından doğrulanması ve yazının değiştirilme ve tahrif edilme ihtimalinin çok düşük olmasıdır. Bu özellikteki belgeler ise resmi arşivlerde özellikle de yargı arşivlerinde bir kopyasının saklandığı yazılı belgelerdir. Bu nedenlerle İslam Hukukunun, özellikle Hanefi fikhinin uygulandığı yerler-

de insanlar bir hukuki işlem yaptıklarında hukuken geçerli bir belge elde etmek için kadılara müracaat etmişlerdir.

Anadolu Selçuklu Devleti kendilerinden önce tesis edilen Türk-İslam medeniyetini örnek alarak bir devlet ve hukuk sistemi meydana geliştirmiştir. Bu medeniyette hukuk sisteminin en önemli kişisi hiç şüphesiz kadıdır. Kadılar, taraflar arasında uyuşmazlıkları çözenin yanı sıra birçok başka görev daha ifa etmişlerdir. Bunlardan en önemlilerinden biri de taraflar arasındaki antlaşmaları kayıt altına alarak hukuken geçerli ve herhangi bir uyuşmazlık esnasında uyuşmazlığın çözümüne yön verecek kuvvetli bir yazılı delil oluşturma görevidir.

Türk-İslam tarihinde kadılar genellikle, bu gün noterlerin ifa ettikleri görevleri de yapmışlardır. Tarihte, devlet teşkilatında bu görevi ifa etmeye en uygun kişi kadıdır. Zira merkez teşkilatı tarafından devlet görevlisi olarak atanmışlar ve nahiyelere kadar uzanan adli teşkilatın bir üyesi olmuşlardır. Ayrıca bir uyuşmazlık ortaya çıktığı zaman kendisine müracaat edilecek kişinin, bu belgeleri düzenleyerek aslını muhafaza eden kişi olması, belgenin hukuken geçerliliğini daha da kuvvetlendirmektedir. Bu iddiaları destekleyen Anadolu Selçukluları döneminden kalma iki belge, bu tebliğde araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Ek 1: Birinci Belge

Ek 2: İkinci Belge

